

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра
з теми

**РОЗВИТОК МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Виконала: студентка II курсу,
групи РО1-М19
Спеціальності 013 Початкова освіта
Пліш Оксана Василівна
Керівник **Борисова Т.В.**, кандидат
педагогічних наук, доцент
Рецензент Гудима Н.В., кандидат
філологічних наук, доцент

м. Кам'янець-Подільський
2020 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І	
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ГРИ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	
1.1. Сутність і зміст навчальної музичної діяльності молодших школярів на уроках мистецтва.....	9
1.2. Психолого-педагогічні особливості розвитку музичного слуху молодших школярів.....	18
1.3. Технологічні аспекти застосування ігрової діяльності в мистецько-освітньому процесі початкової школи.....	29
РОЗДІЛ ІІ	
ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ МУЗИЧНОГО СЛУХУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	
2.1. Діагностика існуючого стану розвитку музичного слуху молодших школярів.....	39
2.2. Технології розвитку музичного слуху молодших школярів на уроках мистецтва засобами гри	52
2.3. Хід і результати дослідно-експериментальної роботи з розвитку музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій на уроках мистецтва.....	64
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ.....	83

ВСТУП

Актуальність дослідження. Метою загальної мистецької освіти у початковій школі є художньо-естетичний, духовний розвиток особистості дитини, розширення її культурного кругозору у царині різних видів мистецтв та розвиток умінь і навичок практичної художньо-творчої діяльності.

Музичне мистецтво є однією із домінуючих змістових ліній інтегрованого курсу «Мистецтво» у початковій школі, відтак, саме музичний розвиток дитини виступає пріоритетним завданням вчителя мистецтва, що вимагає докладання значних зусиль у напрямку забезпечення ефективності визначеного художньо-педагогічного процесу.

В основі будь-якого різновиду музичної діяльності покладено музичний слух. Саме від ступеню його розвитку залежить успішність формування музичної компетентності дитини, виховання справжнього знавця та поціновувача музики з притаманним для цього комплексом знань, вмінь та навичок.

Дослідження в галузі розвитку музичного слуху ведуться ще із XIX століття. Проте, у музичній педагогіці досі залишаються нерозкритими деякі питання, що стосуються теорії і методики розвитку музичного слуху дітей. Це підтверджує актуальність проблеми і доцільність застосування дієвих мистецько-педагогічних підходів, здатних оптимізувати ці процеси.

Досить ефективними інструментами, здатними покращити музично-слухові здібності молодших школярів, є ігрові технології. Цінність їх використання ґрунтується на тому, що саме у процесі гри в учнів виробляється звичка зосереджуватись, самостійно думати, розвивається увага. Захопившись грою, діти не помічають, що навчаються й до активної діяльності залучаються навіть найпасивніші учні.

Використання на уроках мистецтва музично-ігрових засобів робить навчальний процес цікавим, створює в учнів бадьорий творчий настрій, полегшує засвоєння навчального матеріалу. Різноманітні ігрові дії, за

допомогою яких вирішується те чи інше музично-теоретичне або музично-практичне завдання, підтримують і посилюють інтерес дітей до музичного мистецтва, активізують музично-пізнавальні інтереси, сприяють більш інтенсивному набуттю музично-виконавських та творчих умінь і навичок.

Отже, проблема розвитку музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій на уроках мистецтва у початковій школі набуває особливого значення та потребує цілеспрямованої наукової розробки.

Ступінь наукової розробленості проблеми. Музичний слух як одну з унікальних людських властивостей вивчають багато наук. Серед них – музична педагогіка (Г. Любомирський, С.М. Майкапар, Б.В. Асаф'єв, О.В. Давидова, О.Л. Островський), психологія (Б.М.Теплов, А.Л. Готсдинер та ін.), музична психологія (Е.В. Назайкінський).

Методичні аспекти розвитку музичного слуху розглянуті в працях педагогів-практиків, авторів методичних і навчальних посібників: В.І. Серединської, В.А. Вахромєєва, Е.В. Давидової, А.В. Барабошкіної та інших.

Для нашого дослідження важливими також є сформульовані вченими-психологами концепції щодо формування пізнавальних інтересів молодших школярів (праці Б.М. Теплова, Г.І. Щукіної, І.А. Зимньої та ін).

Проблемі застосування ігрових технологій в освітньому процесі початкової школи присвячена чимала кількість наукових досліджень, серед яких особливо важливими для нашого магістерського дослідження є напрацювання О.М. Жорника (використання дидактичних ігор у навчанні), П.О. Копосова (навчальна гра у методичній системі сучасної дидактики), Н.В. Кудикіної, О.Я. Савченка, В.І. Саюк (ігрові методи та їх дидактичне значення), В.Г. Семенова, П.В.Щербаня (дидактична гра як форма навчання; ігри у навчально-виховному процесі) та інші.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та доведенні ефективності ігрових технологій як засобів, здатних оптимізувати процес розвитку музичного слуху молодших школярів на уроках мистецтва.

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що процес розвитку музичного слуху учнів на уроках мистецтва у початковій школі буде більш ефективним, якщо поряд із традиційними методами музичного навчання будуть використовуватися ігрові технології, за допомогою яких суттєво підвищиться інтерес молодших школярів до вивчення музичного мистецтва, розшириться обсяг та покращиться якість їх музично-слухових вмінь: вміння чисто інтонувати, запам'ятовувати та відтворювати музику, визначати елементи музичної мови на слух.

Об'єкт дослідження – процес музичного навчання молодших школярів.

Предмет дослідження: розвиток музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій на уроках мистецтва.

Завдання дослідження:

1. Уточнити сутність і зміст навчальної музичної діяльності молодших школярів на уроках мистецтва, визначити власне трактування поняття «музичний слух».

2. Виявити психолого-педагогічні особливості розвитку музичного слуху у дітей молодшого шкільного віку. З'ясувати технологічні аспекти застосування ігрової діяльності в мистецько-освітньому процесі початкової школи, обґрунтувати доцільність застосування ігрових технологій у процесі розвитку музичного слуху молодших школярів.

3. Розробити критерії та діагностичні показники рівнів розвитку музичного слуху молодших школярів.

4. Розробити методичний інструментарій розвитку музичного слуху учнів початкових класів засобами гри та експериментально перевірити його ефективність.

Теоретичну основу дослідження складають:

- положення психології про природу музичної діяльності в царині розвитку музичного слуху (Б.М.Теплов);

- наукові напрацювання вчених педагогів у сфері використання ігрових

технологій в навчальному процесі (О.М. Жорник, О.Я. Савченко).

Методи дослідження:

- теоретичний аналіз психологічної, педагогічної, музикознавчої літератури з проблеми дослідження, аналіз навчально-методичної літератури з питань розвитку музичного слуху;

- педагогічний експеримент, що ґрунтується на спостереженні за процесом розвитку музичного слуху молодших школярів на уроках мистецтва із застосуванням ігрових технологій навчання;

- опитування, анкетування, бесіди з викладачами й учнями, виконання спеціальних музично-слухових завдань, статистична обробка результатів експерименту.

Експериментальна база дослідження: Кам'янець-Подільська

спеціалізована загальноосвітня школа I-III ступенів № 5 з поглибленим вивченням інформатики.

Наукова новизна дослідження: *уточнено* поняття «музичний слух»; *розширено* межі методичного інструментарію, який забезпечує розвиток музичного слуху учнів початкових класів; *визначено* роль і можливості ігрових технологій у процесі розвитку музичного слуху дітей; *уточнено* сутнісні й змістовні характеристики навчальної музичної діяльності молодших школярів на уроках мистецтва; *визначено* психофізіологічну та методичну проблематику розвитку музичного слуху; *представлено* критерії, показники і рівні розвиненості музичного слуху молодших школярів; *розроблено* й укомплектовано елементи ігрових технологій, які можуть бути застосовані на уроках мистецтва з метою удосконалення музичного слуху учнів; експериментально *доведено* ефективність використання ігрових технологій як дієвих засобів розвитку музичного слуху молодших школярів на уроках мистецтва у початковій школі.

Теоретичне значення дослідження полягає у збагаченні і розширенні наукових уявлень щодо дидактичних можливостей ігрових технологій у процесі розвитку музичного слуху учнів початкових класів.

Практична значущість магістерської роботи полягає у тому, що запропоновані варіанти ігрових технологій можуть використовуватися під час проведення уроків мистецтва у початковій школі як засоби, що здатні сприяти покращенню музичного слуху учнів; розроблений методичний інструментарій розвитку музичного слуху засобами ігрових технологій або окремі його складові можуть бути застосовані як у роботі із учнями закладів загальної освіти, так і з школярами, які займаються у музичних школах, школах мистецтв тощо у якості додаткового методичного ресурсу музичного навчання.

Апробація результатів дослідження: результати науково-дослідної роботи оприлюднювались на звітній науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка(2020р.). Тема доповіді: «Психолого-педагогічні особливості розвитку музичного слуху молодших школярів на уроках мистецтва»; IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання». 18-19 березня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський. Тема доповіді «Музично-дидактичні ігри як інструмент розвитку звуковисотного слуху молодших школярів на інтегрованих уроках мистецтва»; VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти». 16-17 квітня 2020 року, м. Кам'янець-Подільський. Тема доповіді: «Ігрові технології розвитку внутрішнього музичного слуху молодших школярів на інтегрованих уроках «Мистецтво»»; Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Неперервна педагогічна освіта: стан, проблеми, перспективи». 24 квітня 2020 року, м. Умань. Тема доповіді: «Використання ігрових технологій у процесі опанування молодшими школярами музичних реєстрів і тембрів».

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки магістерського дослідження викладено в науковій статті: «Психолого-педагогічні особливості розвитку музичного слуху молодших школярів на уроках мистецтва».

Структура магістерської роботи: робота включає вступ, два розділи, висновки, список використаних джерел, що нараховує 81 найменування. Обсяг магістерського дослідження – 75 сторінок основного тексту. Список використаних джерел - 7 сторінок. Робота містить 6 таблиць.

ВИСНОВКИ

Магістерське дослідження спрямовувалось на теоретико-експериментальне обґрунтування впливу ігрової діяльності на розвиток музичного слуху дітей. У магістерській роботі проаналізовано значний обсяг наукових джерел, що розкривають найбільш значущі аспекти досліджуваної проблеми. Проблему розвитку музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій ми досліджували у кількох ракурсах: педагогічному, психологічному та музикознавчому.

1. У магістерській роботі проаналізовано значний обсяг наукових джерел, що розкривають найбільш значущі аспекти досліджуваної проблеми. Проблему розвитку музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій ми досліджували у кількох ракурсах: педагогічному, психологічному та музикознавчому.

2. У результаті аналізу широкого спектру теоретичних джерел з мистецької педагогіки та мистецтвознавства, присвячених питанням сутності і змісту навчальної музичної діяльності молодших школярів на уроках мистецтва, уможливилось визначення власного трактування поняття «музичний слух», яке є базисним поняттям, оскільки віддзеркалює надзвичайно важливу для кожного, хто займається музичним мистецтвом, властивість. Так, «музичний слух» розглядається нами як спеціальна здатність людини, що ґрунтується на її загальних психічних і фізіологічних властивостях, основою якої виступає комплекс музично-теоретичних знань та практичних музичних вмінь (вміння чисто інтонувати, вміння визначати на слух, вміння запам'ятовувати та відтворювати музику), які піддаються розвитку в процесі активної й систематичної музичної діяльності (у школярів навіть із мінімальними музичними здібностями).

3. У результаті вивчення психолого-педагогічних особливостей розвитку музичного слуху дітей було з'ясовано, що провідним завданням учителя мистецтва є підтримка позитивної мотивації до опанування навчального матеріалу з музичного мистецтва, досить значущої для розвитку

музично-слухових здібностей дітей, зосередження педагогічних зусиль на активізації інтересу учнів до вивчення музичного мистецтва та удосконалення власних музично-слухових умінь і навиків. Для здійснення ефективного педагогічного керівництва процесом формування музичного слуху молодших школярів учителю мистецтва учителю необхідно враховувати різноманітні психологічні й фізіологічні особливості кожного учня та застосовувати такі методи, які змушували б школярів активно мислити і торкалися б їх емоційної та раціональної сфери.

4. У дослідженні обґрунтовано твердження щодо значного потенціалу ігрових технологій для оптимізації процесів розвитку музичного слуху молодших школярів на уроках мистецтва. Визначено, що ігрові технології активізують інтерес дітей до музичного мистецтва та увагу дітей у процесі музично-слухової діяльності, розвивають їх музично-пізнавальні здібності, кмітливість, уяву, закріплюють музично-теоретичні знання, музично-слухові вміння, тренують музично-сенсорні навички тощо.

5. Внаслідок вивчення та аналізу педагогічних, музично-педагогічних наукових напрацювань з'ясовано ключові технологічні аспекти застосування ігрової діяльності в мистецько-освітньому процесі початкової школи: організаційно-процесуальне забезпечення (розробка ідеї, теми, сценарію, загальної драматургії уроку з ігровим конструктивним компонентом, організація процесу ігрового навчання, форми й методи оцінювання освітніх результатів); емоційно-психологічне забезпечення (створення сприятливого психологічного клімату, творчої атмосфери); матеріально-предметне забезпечення (підготовка дидактичних матеріалів, створення відповідного художньо-естетичного середовища, наприклад організація простору класу для рухливої гри, тощо).

6. Експериментальна робота відбувалась впродовж трьох етапів: констатувального, формувального та етапу аналізу результатів і підведення підсумків. Магістерське дослідження виконувалось загалом у період: з жовтня 2019 року – по жовтень 2020 року.

7. Під час констатувального етапу дослідно-експериментальної роботи було вирішено такі завдання: розроблено критерії і показники, визначено рівні розвиненості музичного слуху молодших школярів, здійснено діагностику вихідного рівня розвиненості музичного слуху і сформованості інтересу молодших школярів до вивчення музичного мистецтва на початку дослідно-експериментальної роботи, з'ясовано ставлення вчителів мистецтва та учнів до використання ігрових технологій на уроці мистецтва.

8. *Критеріями* розвиненості музичного слуху молодших школярів виступають: спів пісень (уміння чисто інтонувати); елементарний усний музичний диктант (уміння запам'ятовувати та відтворювати музику); елементарний слуховий аналіз (уміння визначати на слух). *Показниками*, за якими ми здійснювали оцінку якості музичного слуху молодших школярів, виступили: звуковисотний, метроритмічний, виразність співу (спів пісень (уміння чисто інтонувати)); звуковисотний, метроритмічний, усвідомлення структури мелодії (елементарний усний музичний диктант (уміння запам'ятовувати та відтворювати музику)); інтервальний (консонуючі або дисонуючі інтервали), акордовий (мажор, мінор), мелодійно-ладовий (мажор, мінор) (елементарний слуховий аналіз (уміння визначати на слух)). Рівнями розвиненості музичного слуху є: високий, середній та низький.

9. Під час формувального експерименту відбувалось впровадження в освітній процес розроблених ігрових технологій розвитку музичного слуху молодших школярів (експериментальна група). Під час вивчення учнями музичної змістової лінії (музичне мистецтво) було застосовано такі ігри: «Жива гама», «Подорож музичною залізницею», «У лісі», «У печері гірського Короля», «Піжмурки», «Ритмічна естафета», «Телевізор», «Запитай-відповідь», «Нумо, повтори», «Холодно-тепло», «Маска», «Почуй-зроби», «Допоможи розпоряднику бала» та низка комп'ютерних ігор, спрямованих на удосконалення тих або інших музично-слухових умінь і навичок.

10. У процесі формувального експерименту велось педагогічне спостереження за реакцією учасників ЕГ на ігровий різновид музично-

навчальної роботи, що застосовувався на уроці мистецтва; було здійснено кінцевий діагностичний зріз, що мав на меті визначення ефективності розробленого нами інструментарію розвитку музичного слуху молодших школярів засобами ігрових технологій.

11. Отримані результати підтверджують доцільність застосування на уроці мистецтва ігрових технологій як дієвих засобів удосконалення музичного слуху молодших школярів та доводять правдивість висунутої гіпотези, згідно із якою процес розвитку музичного слуху молодших школярів буде ефективним, якщо поряд із традиційними методами музичного навчання будуть використовуватися ігрові технології, за допомогою яких суттєво підвищиться інтерес молодших школярів до вивчення музичного мистецтва, розшириться обсяг та покращиться якість їх музично-слухових вмінь (вміння чисто інтонувати, запам'ятовувати та відтворювати музику, визначати музичні елементи на слух).

Проведене магістерське дослідження створює підстави для введення до навчальних програм з інтегрованого курсу «Мистецтво» для початкових класів (музична змістова лінія) розроблених ігрових технологій, які сприяли б удосконаленню музичного слуху молодших школярів. Розроблені технологічні елементи ігрового характеру також можуть використовуватись у якості додаткових засобів викладання музичного мистецтва у музичних школах, дитячих мистецько-дозвіллевих центрах, творчих колективах, музичних гуртках тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. Київ, 1981. 206 с.
2. Асафьев Б.В. Музыка как процесс. Ленинград: Музгиз., 1963. 195 с.
3. Барабошкина А.В. Музыкальные упражнения для 1-го класса общеобразовательных школ. Москва: Музыка, 2004. 72 с.
4. Бережанский П.Н. Абсолютный музыкальный слух (сущность, природа, генезис, способы формирования и развития). Москва, 2000. 101 с.
5. Блинова М. Музыкальное творчество и закономерности высшей нервной деятельности. Ленинград:Музыка, Лен. Отд, 1974.143 с.
6. Вахромеев В.А. Вопросы методики преподавания музыки в школе. Москва: Музыка, 1966. 88с.
7. Вейс П. Вопросы методики воспитания слуха. Ленинград: Музыка, 1967. 72 с.
8. Ветлугіна Н.О. Музичний розвиток дитини. Київ,1978. 255 с.
9. Виноградов Г., Красовська Е. Цікава теорія музики. Київ: Музична Україна, 1991. 192 с.
- 10.Владимиров И. Стихия игры. Москва: Искусство, 1985. №4. 260 с.
- 11.Выготский Л.С. Игра и её роль в психическом развитии ребёнка. Вопросы психологи. 1966. №6. С.74-75.
- 12.Гарбузов Н.А. Интонаційний музичний слух та методи його розвитку. Київ: Музична Україна, 1951. 120 с.
- 13.Гарбузов Н.А. Природа звуковисотного слуху. Київ: Музична Україна, 1980. 303 с.
- 14.Готсдинер А.Л. Генезис и динамика формирования способности к восприятию музыки. Москва: Искусство, 1989. 444 с.
- 15.Готсдинер А.Л. Индивидуальные различия в восприятии музыки//Развитие музыкального слуха, певческого голоса и музыкально-творческих способностей учащихся общеобразовательной школы: Сб. тезисов научной конференции. Москва, 1982. С. 103-106.

- 16.Гребельник С.Г. Формування і розвиток музичного слуху як музичної здібності. Харків: «Райдуга», 1995. 120 с.
- 17.Гриб Д.М. Гра у навчанні шестиліток //Початкова школа. Київ: Початкова школа, 1985. №2.С.54-56.
- 18.Гуревич Е. Союз искусства и науки. Москва, 1995. 149 с.
- 19.Державний стандарт початкової загальної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу:<http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/derj-standart-pochatk-new.pdf>.
- 20.Дорошенко Т.В. Методи навчання сприйняття музики. Початкова школа. 2003. № 6. С. 18–20.
- 21.Ежова Е.Б. Актуальные вопросы преподавания музыки //Модернизация системы музыкального образования: Теория и практика: Материалы международной научно-практической конференции /Под ред. Максимова Е.И. Москва: МГУКИ, 2004. С. 220-223.
- 22.Жорник О.Використання дидактичних ігор у навчанні //Рідна школа. 2000. №4. С.63-64.
- 23.Зимняя И.А. Педагогическая психология.: Учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. Москва: Логос, 2005.384 с.
- 24.Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Серия «Мастера психологии. Санкт Перербург: Питер, 2000. 512 с.
- 25.Калініна Г.Ф. Музичні ігри для учнів початкових класів. Харків: Веснянка, 2002. 31 с.
- 26.Калугина М., Халабузарь П. Воспитание творческих навыков на уроках сольфеджіо /М.Калугина, П.Халабузарь. – М.: Просвещение, 1987. -20 с.
- 27.Компетентнісний підхід до мистецької освіти школярів. Інтегрований курс «Мистецтво» у загальноосвітній школі. 2014. № 5. С. 52–65.
- 28.Концептуальні засади реформування середньої освіти «Нова українська школа». URL: <http://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school1.pdf>.
- 29.Квак О.Вивчення сучасного досвіду використання дидактичної гри у процесі навчальної діяльності дітей 5-6 років. //Наукові записки

- Ніжинського державного педагогічного університету ім. М.Гоголя. Ніжин, 2003. Вип.3. С.97-99.
30. Кирнарская Д.К. Музыкальное восприятие: Монография. Москва: Кимос-Арт, 1997, 160 с.
31. Кирнарская Д.К. Психология специальных способностей. Музыкальные способности. Москва: Таланты XIX век, 2004, 496 с.
32. Коваль О. Формування музичних здібностей молодших школярів на уроках музики // Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету ім. Миколи Гоголя. Ніжин: НДПУ, 2001. Ч. 2. С.68-71.
33. Коленцева А., Мурзіна О. Музичні ігри. 1 клас. Київ: Мистецтво, 1988. 76с.
34. Коляденко Н.П. Чуттєве і раціональне у художньому узагальненні. Луцьк: Вежа, 1986. 59 с.
35. Копосов П. Місце навчальної гри у методичній системі сучасної дидактики // Рідна школа. 2000. №11. С.65-66.
36. Кудикіна Н.В. Навчання і виховання шестирічних першокласників. Київ: Радянська школа, 1990. 255с.
37. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва: Политиздат, 1975. 304 с.
38. Леонтьев А.Н. Психологические основы детской игры. // Сов. педагогика. 1944. №7. С.17-25 .
39. Леонтьев А.Н. Развитие игры в детском возрасте. // Вопросы психологии. 1966. №6. С.34-40.
40. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-е вид., доп. Харків: «ОВС», 2000. 164с.
41. Любомирський Г. Музичний слух, його виховання та удосконалення. Київ: Держ вид-во України, 1964. 44 с.
42. Майкапар С.М. Музыкальный слух, его значение, природа, особенности и методы правильного развития. Петербург: Якорь, 1955. 232 с.

43. Масол Л.М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2019. 280 с.
44. Морозов В.П. Вокальный слух и голос: в помощь педагогу-музыканту. Москва: Музыка, 1965. 255 с.
45. Музичне мистецтво в розвитку особистості: монографія/ [за ред., передмов. та післямов. Н.Г.Ничкало]. Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.
46. Музичне сприйняття як предмет комплексного дослідження: Зб. Статей / Укл. А.Г. Костюк. - Київ: Музична Україна, 1986. 126 с.
47. Музыкальное восприятие школьников /Белобородова В.К., Ригина Г.С., Алиев Ю.Б.; под ред. М.А. Румер. Москва: Педагогика, 1975. 159 с.
48. Мясоедова Н.С Музыкальные способности и педагогика. Для начинающих педагогов музыкантов. Москва: Просвещение, 1997. 80 с.
49. Назайкинский Е.В. О психологии музыкального восприятия. Москва: Музыка, 1972. 158 с.
50. Науменко С.Л. Психологія музичності та її формування у молодших школярів: навч. посібник. Київ: КДПІ, 1991. 160 с.
51. Науменко С.Л. Психолого-педагогічні умови формування музичності у шестилітніх дітей. Київ: КДПІ, 1991. 51 с.
52. Островский А.Л. Методика теории музыки и сольфеджио: Пособие для педагогов. Изд. 2-е, доп. Ленинград: Музыка, 1970. 296 с.
53. Оськина С.Е. Музыкальный слух: Теория и методика развития и совершенствования/ С.Е. Оськина; Д.Г. Парнес. 2-е изд., испр. и доп. Москва: ООО «Издательство АСТ», 2001. 79 с.
54. Павленко Т. Сольфеджіо на основі українських народних пісень. Київ: Музична Україна, 2003. 78 с.
55. Папуш М.П. Музыкальное восприятие с точки зрения интонации // Развитие музыкального слуха, певческого голоса и музыкально-

- творческих способностей учащихся общеобразовательной школы: Сб. тезисов 6 научной конференции. Апрель 1982 г., Москва. Москва, 1982. С93.
56. Писаревський А. Сольфеджіо для музичних шкіл. Київ: Музична Україна, 1967. 95 с.
57. Питюков В. Основы педагогической технологии: Учебно-методическое пособие. 2-е изд. Москва, 1999.
58. Ражников В.Г. Диалоги о музыкальной педагогике. Москва. ЦАПИ, 1994. 141 с.
59. Рекуненко В.В. Методика проведення ігрових занять. Київ: УМК по підготовці молодших спеціалістів, 1995. 42 с.
60. Ростовський О.Я. Теорія і методика музичної освіти: навч. метод. посібн. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
61. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. Київ: Генеза, 2002. 368 с.
62. Саюк В. Ігрові методи та їх дидактичне значення // Рідна школа, 2001. №4. С.18-20.
63. Селевко Г. Современные образовательные технологии: Уч. пособие. Москва, 1998. 256 с.
64. Семенов В.Г. Дидактична гра як форма навчання // Радянська школа, 1989. №3. С.61-65.
65. Серединська В. Развитие внутрішнього слуху. Київ, 1962. 90 с.
66. Сиротина Т. Ритмическая азбука. Москва: Педагогика, 2007. 123 с.
67. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. Москва: Педагогика, 1980. 96 с.
68. Старчеус М.С. Слух музиканта. Москва: МГК ім. П.І. Чайковського, 2003. 640 с.
69. Теплов Б.М. Способность и одаренность. Москва: Педагогика, 1985. 535 с.
70. Теплов Б.М. Психология музыкальных способностей. Москва: Акад. пед. наук РСФСР, 1947. 335 с.

71. Узнадзе Д.Н. Психологические исследования. Москва: Наука, 1966. 450 с.
72. Уткин Б.И. Воспитание профессионального слуха музыканта. Москва: Музыка, 1985. 101 с.
73. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. Вопросы обучения. Москва, 1954. 723 с.
74. Философия и музыка: учебное пособие / сост. Н.А. Горбачёв; вст. ст. Г.И. Колесова; общ. ред. М.С. Кобзева. Саратов, 1975. 98 с.
75. Філософський енциклопедичний словник / В. Шинкарук та ін.. Київ: Абрис, 2002. 771 с.
76. Фок А.В. Смолень Р.І. Роль гри у формуванні моральних якостей і взаємин // Початкова школа, 1989. №2. С.48-50.
77. Флис В., Якубяк Я. Сольфеджіо для 1-4 класів ДМШ. Київ: Музична Україна, 1982. 196 с.
78. Хвостенко В. Задачи и упражнения по элементарной теории музыки. Москва. Музыка, 1994. 288 с.
79. Шацкая В. Н. Музыка в школе. Москва: Просвещение, 1990. 323 с.
80. Щербань П. Дидактичні ігри у навчально-виховному процесі // Початкова школа, 1997. №9. С.18-20.
81. Щукина Г.И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся. Москва: Педагогика, 1988. 208 с.